

Roman MAJERAN

DZIEDZICTWO DOKTORA SUBTELNEGO

Siedemsetlecie śmierci bł. Jana Duns Szkota

Międzynarodowe Sympozjum Jubileuszowe

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin, 8-10 IV 2008

Bł. Jan Duns Szkot, którego siedemsetna rocznica śmierci przypada na bieżący rok, był postacią wybitną w dziejach myśli późnego średniowiecza, niemały wpływ wywarł też na czasy nowożytne, a pewne aspekty jego ontologii nie przestają do dziś inspirować uczonych. Znaczenie myśli tego mistrza scholastycznego, ze względu na jego geniusz analityczny zwanego Doktorem Subtelnym (*Doctor Subtilis*), dotyczy podstawowych dyscyplin filozoficznych i wielu dziedzin teologii. Przy tym Jan Duns ze Szkocji pozostaje postacią wysoce kontrowersyjną: ocena jego dorobku filozoficznego i teologicznego różni się znacznie w zależności od orientacji doktrynalnej piszącego. Dilthey, Peirce i Heidegger bardzo wysoko oceniali jego pomysły teoretyczne i przypisywali im wpływ na powstanie nowożytnego racjonalizmu, podczas gdy dla filozofów tomistycznych Szkot zawsze był jednym z myślicieli współodpowiedzialnych za odejście scholastyki od wzorcowego realizmu św. Tomasza, a tym samym za uwiąd scholastycyzmu. Na terenie teologii powszechne uznanie zdobył argument Szkota za niepokalanym poczęciem Najświętszej Maryi Panny, zwykle streszczany w sło-

wach „*potuit, decuit, ergo fecit*” (choć samo to sformułowanie ma być wcześniejsze od myśli Szkota): Bóg mógł stworzyć Maryję bez zmały grzechu, należało to zrobić, a więc Stwórca zachował Ją od grzechu. Argument ten zdecydował o uznaniu nauki o Niepokalanym Poczęciu za dogmat (święto Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny ustanowił 8 grudnia 1476 roku papież Sykstus IV, a jego definicję dogmatyczną sformułował w roku 1854 Pius IX). Inne koncepcje teologiczne Szkota pozostają jednak przedmiotem dyskusji.

Należy też dodać, że myśl tego wielkiego szkockiego myśliciela jest w polskiej literaturze naukowej i podręcznikowej rzadko, a często źle omawiana. Obiegowe, niekiedy niczym niepoparte stwierdzenia nazbyt często zastępują rzetelne i odpowiedzialne studium: w czasie sympozjum zacytowano fragment pewnego uznanego podręcznika teologii, który aż nadto wyraźnie potwierdził ten smutny fakt, a warto również dodać, że obraz myśli Szkota ukazany w powszechnie używanym podręczniku Tatarkiewicza okazuje się nieadekwatny w świetle nowszych osiągnięć

badawczych¹. Siedemsetlecie śmierci Doktora Subtelnego to zatem znakomita okazja, by przypomnieć historykom, filozofom i teologom o tej postaci, a przede wszystkim, by ukazać jej obiektywny, oczyszczony z przekłamań i uproszczeń obraz.

Taki zasadniczo cel przyświecał organizatorom spotkania, a właściwie organizatorowi: prof. Iwonowi Edwardowi Zielińskiemu OFMConv. Omawiane sympozjum bowiem, jak rzadko które, może być nazwane dziełem jednego człowieka. To właśnie ojciec Zieliński wystąpił z inicjatywą zorganizowania jubileuszowego spotkania badaczy Szkota na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, to on zapraszał niemal wszystkich uczestników, w tym wiele znakomitości z Francji, Włoch, Niemiec i Hiszpanii, i prowadził z nimi negocjacje, to on wreszcie jest autorem zasadniczej koncepcji i wynikającego z niej programu spotkania.

Trzeba zaznaczyć, że owo jubileuszowe sympozjum dla uczczenia wielkiego szkockiego teologa stanowiło podsumowanie przeszło półwiecza pracy badawczej nad Szkotem prowadzonej na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W roku 1958 ukazała się pierwsza opublikowana po wojnie w języku polskim praca dotycząca myśli Doktora Subtelnego, zatytułowana *Ontologiczne podstawy dowodów na istnienia Boga według Tomasza z Akwinu i Dunsza Szkota. Próba oceny stanowisk,*

¹ Por. I. E. Zieliński OFMConv, *Glosa do obrazu filozofii Jana Dunsza Szkota zarysowanego w „Historii filozofii” Władysława Tatarkiewicza*, w: *Studia z filozoficznej tradycji chrześcijaństwa*, red. M. Manikowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1988, s. 183-197.

jej autorką była Franciszka Wilczkówna (Tuszyńska), a praca ta powstała na seminarium prof. Mieczysława A. Krąpca OP. Od tego czasu myśl Szkota nigdy nie przestała być przedmiotem badań na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim².

² Trzeba w tym kontekście wymienić seminaria prowadzone przez ks. prof. Karola Wojtyłę, ks. prof. Mariana Kurdziałka oraz prof. Iwonę Edwardę Zielińską OFMConv. Uczniem Wojtyły był prof. Jerzy Gałkowski, którego najważniejsze prace na temat Szkota to: *Prawo naturalne w ujęciu Jana Dunsza Szkota* („Roczniki Filozoficzne” 15(1967) z. 2, s. 92-101); *Uwagi o koncepcji prawa naturalnego Jana Dunsza Szkota* („Roczniki Filozoficzne” 18(1970) z. 2, s. 119-126); *Z historii pojęcia wolności: Duns Szkot, Kant, Sartre* („Roczniki Filozoficzne” 19(1971) z. 2, s. 59-101); *Działanie moralne w etyce Jana Dunsza Szkota* („Roczniki Filozoficzne” 22(1974) z. 2, s. 83-110); *Wolność i wartość: z podstawowych zagadnień etyki Jana Dunsza Szkota* (Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993).

Z seminarium ks. prof. Mariana Kurdziałka wyszedł prof. Iwo Edward Zieliński OFMConv, aktualnie najwybitniejszy znawca myśli filozoficznej Szkota w Polsce, a jego najważniejsze publikacje dotyczące Doktora Subtelnego to: *Nieskończoność bytu Bożego w filozofii Jana Dunsza Szkota* (Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1980), *Jednoznaczność transcendentna w metafizyce Jana Dunsza Szkota* (Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1988) oraz dwa artykuły syntetycznie omawiające całokształt myśli Doktora Subtelnego: *Glosa do obrazu filozofii Jana Dunsza Szkota zarysowanego w „Historii filozofii” Władysława Tatarkiewicza*; *Błogosławiony Jan Duns Szkot – myśliciel trudnej syntezy* („Lignum Vitae” 1(2000), s. 71-85). Na seminarium ojca profesora Zielińskiego powstały prace: *Martyny Koszkało – Indywiduum i jednostkowienie: analiza wybranych fragmentów Jana Dunsza Szkota* (Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003) oraz *Witolda Salamona OFM – Poznanie intuicyjne według bł. Jana Dunsza Szkota*

Zgodnie z zamierzeniem ojca profesora Zielińskiego sympozjum miało mieć charakter uroczystych obchodów jubileuszu i miało syntetycznie ukazywać postać i myśl franciszkańskiego doktora – stąd też wynikał interdyscyplinarny charakter spotkania oraz raczej ogólny charakter referatów. Obradom towarzyszyły inne uroczystości: Msza Święta koncelebrowana w kościele ojców kapucynów na Krakowskim Przedmieściu, której przewodniczył i podczas której homilię wygłosił ks. abp Stanisław Wielgus, a śpiewała schola gregoriańska Instytutu Muzykologii KUL, oraz otwarcie wystawy wydań dzieł Szkota w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. Do Komitetu Honorowego sympozjum weszli między innymi abp Józef Życiński, abp Stanisław Wielgus, prof. Stanisław Wilk SDB, rektor KUL, oraz prof. Mieczysław Albert Krąpiec OP. W sesji otwierającej sympozjum uczestniczył i słowo zachęty do zebranych wygłosił Marco Tasca OFMConv, aktualny minister generalny Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych.

W ciągu trzech dni obrad miało miejsce trzydzieści sześć wystąpień dotyczących (szeroko rozumianej) filozofii, teologii, ogólnego przedstawienia postaci i spuścizny piśmiennej Dunsza Szkota oraz dziejów jej recepcji i oddziaływania.

Do kategorii „ogólne przedstawienie postaci” zaliczyć można słowo wprowadzające, które na początku pierwszej sesji sympozjum wygłosił

prof. M. A. Krąpiec OP³, oraz wykład prof. Oliviera Boulnois (z École Pratique des Hautes Études w Paryżu) „Jean Duns Scot, théologien et philosophe” [Jan Duns Szkot – teolog i filozof].

Wystąpienie ojca Krąpca nabiera szczególnego znaczenia z tego względu, że – jak się później okazało – było to jedno z jego ostatnich publicznych wystąpień. W swoim słowie ukazał on wielkość Dunsza Szkota jako jednego z najznakomitszych przedstawicieli chrześcijańskiej intelektualnej kultury średniowiecza. Wiele uwagi poświęcił mu jako doktorowi Niepokalanego Poczęcia, zarazem jednak umiejscowił jego myśl w nurcie filozofii bytu wywodzącym się od Platona, a nawet starszym, co do którego Ojciec Profesor nigdy nie ukrywał nastawienia krytycznego, z tej racji, że w nurcie tym „przedmiotem poznania nie była rzeczywistość, ale struktury koniecznościowe, mające być składnikiem podstawowej rzeczywistości”.

Znakomity wykład profesora Boulnois zasługuje na nieco dokładniejsze streszczenie. W *Prologu* do swego głównego dzieła, komentarza do *Sentencji* Piotra Lombarda znanego jako *Ordinatio* (tj. jako wersja autoryzowana), Szkot wprowadza wątek dyskusji między teologiem a filozofem. Filozof to myśliciel, który uznaje doskonałość porządku naturalnego i odrzuca konieczność tego, co nadnaturalne. Zdaniem filozofa człowiek sam, bez nadprzyrodzonej pomocy, może osiągnąć właściwą sobie doskonałość i szczęście. Teolog zaś to ktoś, kto wie, że osiągnięcie przez człowieka doskonałości polegającej na uszczęśli-

(w: *Filozofia franciszkanów*, red. S. C. Napiórkowski OFMConv, E. I. Zieliński OFMConv, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 2007, s. 37-49).

³ O ile nie podano inaczej, prelegenci reprezentowali Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

wiającej kontemplacji Boga nie jest możliwe bez pomocy nadprzyrodzonej, teolog zna bowiem doskonałość tego, co nadnaturalne. Dyskusję tę należy traktować raczej jako wyidealizowaną konfrontację dwóch zasadniczych postaw intelektualnych, chociaż zdaniem profesora Boulnois z dzieła Szkota można odczytać opartą na nieporozumieniu aluzję do idei popularnych wśród myślicieli czynnych w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych trzynastego wieku na paryskim wydziale artium – tak zwanych awerroistów łacińskich lub arystotelików radykalnych. Szkot sam siebie, rzecz jasna, umiejscawia po stronie teologów. Konieczności Objawienia dla osiągnięcia przez człowieka pełni szczęścia nie da się, jego zdaniem, udowodnić filozoficznie, dopiero bowiem Objawienie ukazuje nadprzyrodzone przeznaczenie człowieka, polegające na kontemplacji Boga „twarzą w twarz”, a w języku technicznym Szkota – na poznaniu intuicyjnym Boga. Skutki nadprzyrodzone mają, według niego, nieskończoną naturalną „zasadę aktywną”, działanie nadprzyrodzone cechuje wolność, realizuje się ono jednak nie wbrew naturze, ale za jej pomocą. Objawienie na przykład inspirowane jest bezpośrednio przez Stwórcę, ale realizuje się w człowieku wyłącznie dzięki pojęciom ludzkim, które powstają w sposób naturalny – w ten sposób natura i to, co nadnaturalne, współpracują ze sobą. Paradoksalnie – stwierdził profesor Boulnois – właśnie dlatego, że Szkot siebie samego umieścił wśród teologów, a więc przyjął szerszą i bardziej zasadniczą perspektywę, mógł on dokonać reformy filozofii; oryginalne, nowatorskie pomysły Szkota w filozofii są bowiem związane z dążeniem do precyzyjnego zdefinio-

wania różnicy między perspektywą naturalną a nadnaturalną. Prelegent wymienił w tym kontekście rozróżnienie między poznaniem intuicyjnym a abstrakcyjnym, koncepcję jednoznaczności bytu oraz rozróżnienie ogólnej teorii bytu i teorii bytu nieskończonego, czyli teologii naturalnej.

Szeroko rozumiana problematyka filozoficzna obecna w obradach sympozjum obejmowała takie dziedziny, jak teoria bytu, teoria poznania, metodologia oraz etyka i jej antropologiczne podstawy. Podstaw teorii bytu dotyczył wykład ojca profesora Zielińskiego „Jednoznaczność pojęcia bytu w metafizyce Jana Dunsza Szkota: zakres teorii i znaczenie”. Koncepcja jednoznaczności pojęć transcendentálnych stanowi, zdaniem wielu, kamień węgielny Szkotowej metafizyki. Prelegent ukazał w swoim odczycie merytoryczne racje, które legły u podstaw tej rewolucyjnej w kontekście wpływów Stagiryty teorii; racją wiodącą była dążność do wyjaśnienia możliwości poznania teologicznego w obecnym stanie bytu ludzkiego (to jest w stanie ziemskiego bytowania). Szkot odrzuca teorię poznawania przez oświecenie w obecnym stanie człowieka, przyjmuje zatem, że podstawowe pojęcia ludzkiego umysłu formują się jedynie wskutek kontaktu poznawczego z bytami dostępnymi w postrzeganiu zmysłowym. Jeśli teologia ma być możliwa dla człowieka w obecnym stanie, pojęcia uzyskane w doświadczeniu muszą swoim zakresem obejmować również Boga, muszą zatem posiadać zakres transcendentálny. Jest to jednak możliwe – twierdził Doktor Subtelny – tylko jeśli człowiek myśli za pomocą tych samych pojęć o Bogu i o bytach stworzonych, innymi słowy, jeśli nasze

terminy transcendentalne są jednoznaczne.

Inna metafizyczna doktryna typowa dla Szkota i szkotyizmu, teoria jednostkowania przez formę indywidualną, dla której w tradycji przyjęła się nazwa „haecceitas”, stała się przedmiotem wystąpienia dr Martyny Koszkało, reprezentującej Uniwersytet Gdański, zatytułowanego „Spór o jednostkowanie duszy ludzkiej – stanowisko Jana Duns Szkota w dyskusji z Tomaszem z Akwinu i tomistami”. Prelegentka ukazała założenia Szkotowej teorii indywidualności, dyskusję z tomistycznymi koncepcjami jednostkowania oraz Szkotowe rozwiązanie problemu jednostkowania duszy ludzkiej w jej bytowaniu w oderwaniu od ciała po śmierci biologicznej. Metafizycznych koncepcji Doktora Subtelnego dotyczyły również odczyty: dr. Marcina Tkaczyka OFMConv – „Jana Duns Szkota dowód istnienia Boga” (analityczne omówienie słynnego argumentu za istnieniem Boga z *Ordinatio* i z *De Primo Principio*) oraz dr. Romana Majerana – „Różnica formalna (*distinctio formalis*) jako narzędzie rozumienia bytu”. W tym ostatnim wykładzie przedstawione zostały założenia kolejnej koncepcji metafizycznej charakterystycznej dla Doktora Subtelnego, koncepcji dystynkcji zachodzącej w bycie, mocniejszej niż rozróżnienie czysto pojęciowe (gdy dwa różne pojęcia dotyczą jednej i tej samej rzeczywistości), słabszej natomiast niż różnica realna, zachodząca między odrębnymi rzeczami (lub składnikami bytu, które nie implikują wzajemnie swojego istnienia).

Najważniejsze aspekty Szkotowej teorii poznania wyłożone zostały w dwóch kolejnych referatach. Dr Wi-

told Salamon OFM z Komisji Szkotystycznej⁴ wygłosił prelekcję „Elementy nowatorskie gnozeologii Jana Duns Szkota”, w której przedstawił: teorię aktywnego działania podmiotu jako przyczyny współdziałającej z przedmiotem w wytworzeniu aktu poznania, rozróżnienie poznania intuicyjnego i abstrakcyjnego, zagadnienie poznawalności bytu jednostkowego przez intelekt oraz zagadnienie przedmiotu właściwego intelektu. Dr Michał Chabada, reprezentujący Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie, również przedstawił teorię poznania intuicyjnego i abstrakcyjnego u Doktora Subtelnego, a także Szkotowe ujęcie wiedzy teologicznej z rozróżnieniem teologii umysłu doskonałego (samowiedzy Boga) i teologii ludzkiej oraz teologii prawd koniecznych i teologii prawd przygodnych. Uczynił to w wystąpieniu „Die Stellung der intuitiven und abstraktiven Erkenntnis in der Theologie von Johannes Duns Scotus” [Miejsce poznania intuicyjnego i abstrakcyjnego w teologii Duns Szkota].

Typową dla szkockiego teologa metodę „coloratio argumenti” przedstawił dr Feliks Marchewka OFM z Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, omawiając przekształcenie przez Szkota słynnego argumentu św. Anzelma z *Proslogionu* w swoim własnym argumencie za istnieniem Boga. Wystąpienie nosiło tytuł „«Coloratio argumenti»: zabieg metodologiczny stosowany przez Jana Duns Szkota”.

⁴ Komisja Szkotystyczna to zespół uczonych pracujących nad przygotowaniem krytycznego wydania dzieł teologicznych Jana Duns Szkota (tzw. Editio Vaticana); działa przy Papieskim Uniwersytecie Antonianum w Rzymie.

Szkotowa metateologia stała się tematem dwóch analitycznych opracowań: prof. Mikołaj Olszewski z Polskiej Akademii Nauk na podstawie *Prologu do Ordinatio* przedstawił zagadnienie konieczności wiedzy objawionej dla człowieka w obecnym stanie oraz zagadnienie praktycznego charakteru teologii, a dr Jacek Surzyn z Uniwersytetu Śląskiego, opierając się na prologach do *Ordinatio* oraz do *Reportata parisiensia*, zaprezentował Szkotowe rozwiązanie problemu teologii jako nauki w rozumieniu Arystotelesa.

Antropologii oraz teorii osoby dotyczyły: przedłożenie dr. Herberta Schneidera OFM z Johannes-Duns-Skotus Akademie w Mönchengladbach „Einzigkeit und Liebe nach Johannes Duns Scotus” [Jednostkowość i miłość według Jana Dunsza Szkota] oraz nadesłany artykuł prof. José Antonio Merino OFM z Antonianum w Rzymie, zatytułowany „Relacyjny wymiar osoby w poglądach J. Dunsza Szkota” (przekład z oryginału w języku hiszpańskim). Obaj uczestnicy sympozjum zwrócili uwagę na koncepcję osoby w pismach bł. Jana jako rzeczywistości doskonałej i nieredukowalnej, która spełnia się i realizuje w wyjściu ku innym osobom w akcie miłości. Ujęcie przez Szkota woli jako władzy autonomicznej, wolnej od koniecznych wpływów i uwarunkowań, było obecne w obu prelekcjach, wyakcentowane zaś zostało w referacie prof. Andrzeja Derdziuka OFMConv „Wolność człowieka wobec prawa”. Rozumieniu osoby u szkockiego scholastyka oraz u Charlesa Sandersa Peirce’a poświęciła swoje wystąpienie dr hab. Anna Pietryga z Uniwersytetu Opolskiego. Prof. Jerzy Gałkowski w odczycie „O doświadczeniu wolności” mówił natomiast o związkach

teorii antropologicznych podstaw moralności u Szkota, Kanta i Wojtyły. Prof. Oleg Dushin, reprezentujący Państwowy Uniwersytet w Sankt-Petersburgu, wygłosił odczyt zatytułowany „Dispozicji sow’esti: Bonaw’entura i Duns Skot” [Dyspozycje sumienia: Bonawentura i Duns Szkot], w którym przedstawił koncepcję sumienia u Szkota, podjął kwestię omylności sumienia i porównał scholastyczne rozumienie sumienia z koncepcją rozumu praktycznego u Kanta.

Różne dziedziny teologii były przedmiotem pięciu kolejnych wystąpień. Całokształt Szkotowej mariologii w jej powiązaniu z chrystologią przedstawił syntetycznie prof. Stefano Cecchin OFM z Antonianum w nadesłanym artykule, którego polskie tłumaczenie pod tytułem „Aktualność i problemy mariologii bł. Jana Dunsza Szkota” odczytał zebrany ojciec Zieliński. Mariologii Szkota poświęcił również swoje wystąpienie „Duns Szkot – Doctor Marianus” prof. Celestyn S. Napiórkowski OFMConv. O chrystologii bł. Jana mówili prof. Zdzisław Kijas OFMConv, reprezentujący Seraphicum w Rzymie, którego odczyt nosił tytuł „Chrystocentryzm Jana Dunsza Szkota”, oraz dr hab. Benedykt Huculak OFM z Commissio Scotistica, który wygłosił odczyt „Bł. Jan Duns jako teolog Chrystusa Króla”. Duchowości Jana Dunsza Szkota jako teologa poświęcił swoje przedłożenie ks. prof. Marek Chmielewski.

Prof. Wiesław Bar OFMConv w wykładzie „Długa droga do chwały ołtarza – dlaczego?” mówił o dziejach starań o beatyfikację Jana Dunsza, a kustosz grobu błogosławionego Gabriel Weiler OFMConv nadesłał artykuł omawiający dzieje jego kultu w Kolonii. Ikono-

grafię bł. Jana w sztuce europejskiej i polskiej omówiły: prof. Urszula Mazurczak w prelekcji „Duns Szkot w ikonografii europejskiej” oraz dr Janina Dzik z Uniwersytetu Jagiellońskiego w wystąpieniu „Duns Szkot w sztuce polskiej”. Te dwa ostatnie wykłady były bogato ilustrowane przezroczami. Dr Barnaba Hechich OFM, przewodniczący Komisji Szkotystycznej, przysłał natomiast tekst omawiający aktualny stan prac nad wydaniem krytycznym wszystkich dzieł Szkota.

Aż dziewięć przedłożeń dotyczyło różnych aspektów recepcji i wpływu myśli szkockiego doktora. Irlandzki historyk dr Joseph MacMahon OFM w wystąpieniu „Luke Wadding, OFM (1588-1657): Zealous Apologist of Duns Scotus” [Luke Wadding OFM (1588-1657). Gorliwy apologeta Duns Szkota] omówił postać Luke’a Waddinga, irlandzkiego franciszkanina, który dokonał pierwszego wydania dzieł wszystkich Jana ze Szkocji, oraz recepcję szkotyizmu w środowisku irlandzkich franciszkanów w wieku siedemnastym. Prof. Mieczysław Markowski z Polskiej Akademii Nauk w referacie „Szkotyizm na średniowiecznych uniwersytetach” omówił syntetycznie poglądy pierwszych pokoleń uczniów Szkota w Paryżu, Oksfordzie, Padwie i innych ośrodkach, a także dzieje szkotyizmu w nauczaniu Akademii Krakowskiej w piętnastym i szesnastym wieku. Dr Marek Chojnacki z Uniwersytetu we Fryburgu Szwajcarskim w wystąpieniu zatytułowanym „«Haecceitas» podstawą nowoczesnego myślenia? Pytania do Martina Heideggera” przedstawił niektóre związki myśli szkockiego scholastyka z filozofią współczesną; prof. Piotr Jaroszyński w wystąpieniu zatytułowanym „Wpływ Szkota na powstanie nowożytnej onto-

logii” podjął zaś próbę krytycznej ewaluacji wpływu rozumienia bytu przez Szkota na nowożytne i współczesne koncepcje ontologiczne. Idee niektórych filozofów czternastowiecznych, pozostające wyraźnie w kręgu inspiracji Doktora Subtelnego, znalazły odbicie w wystąpieniach grupy historyków myśli średniowiecznej przybyłych z Uniwersytetu Łódzkiego: prof. Elżbieta Jung-Palczevska w odczycie „Nierówne nieskończoności? Duns Szkota teoria «potentia absoluta/ordinata Dei» inspiracją dla rozwoju matematyki XIV-wiecznej” zajęła się rozumieniem dystynkcji dotyczącej mocy Bożej: potentia Dei absoluta/ordinata w myśli Jana Duns ze Szkocji oraz wpływem tego rozumienia na koncepcje matematyczne Richarda Kilvingtona, czternastowiecznego matematyka angielskiego. Dr hab. Marek Gensler przysłał natomiast artykuł omawiający filozofię przyrody ucznia Szkota, Antoniego, syna Andrzeja (Antoniusa Andreae), zawartą w jego dziele *De tribus principiis naturae*, które w późnym średniowieczu przyczyniło się do popularyzacji filozofii przyrody uprawianej w duchu Doktora Subtelnego.

Prof. Roland Prejs OFM^{Cap} przedstawił wyniki badań dotyczące obecności wpływów Szkota i szkotyizmu w praktyce nauczania filozofii w polskich studiach i seminariach franciszkańskich w osiemnastym i dziewiętnastym wieku. Dr Lucyna Nowak z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz dr Roman Soczewka OFM^{Conv} z Niepokalanowa zajęli się natomiast rękopiśmiennymi śladami wpływów szkotyizmu w polskich bibliotekach: w Bibliotece Jagiellońskiej (zagadnienie podjęte w referacie doktor Nowak „Materialne świadectwa recepcji pism Jana Duns Szkota w Uniwersytecie Krakowskim”)

oraz w zbiorach Archiwum Prowincji Franciszkanów w Warszawie (zagadnienie podjęte w referacie ojca doktora Soczewki „Siedem rękopisów ze zbioru Archiwum PF w Warszawie traktujących o doktrynie filozoficzno-teologicznej bł. Jana Dunsza Szkota”).

W podsumowaniu sympozjum ojciec profesor Zieliński wyraził zadowolenie z faktu, że w sympozjum poświęconym wielkiemu franciszkaninowi wzięli udział przedstawiciele wielu ośrodków uniwersyteckich, polskich i zagranicznych, z zachodu, ale i ze wschodu Europy, w tym nie tylko badacze franciszkańscy. Podkreślił on, iż czuje się dumny z tego, że Duns Szkot był jego współbratem i z tego, że jest on zarazem własnością nie tylko zakonu franciszkańskiego ani tym bardziej jednej z jego gałęzi, ale własnością całej europejskiej i chrześcijańskiej kultury.

Ojciec profesor Napiórkowski wystąpił natomiast z dwiema inicjatywami. Pierwsza zawarta była w postulacie przybliżenia Polsce „jednego z największych myślicieli średniowiecza” poprzez

edycję specjalną jego pism w wersji polsko-łacińskiej. Swoją drugą inicjatywę ojciec profesor Napiórkowski nazwał „Polskie oblicza Jana Dunsza Szkota na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia” i wyjaśnił, że polegałaby ona na recenzji podręcznikowych ujęć postaci i myśli Doktora Subtelnego, ujęć będących aktualnie w obiegu w polskiej praktyce nauczania uniwersyteckiego i seminaryjnego, oraz na opublikowaniu sprawozdania z tej pracy. Projekt ten można by nawet rozszerzyć tak, by obejmował wieki poprzednie, a następnie wydać opracowanie na temat obrazu Szkota w polskiej literaturze w różnych wiekach.

Z całą pewnością sympozjum pozwoliło słuchaczom uzyskać wgląd w oryginalność i bogactwo myśli Doktora Subtelnego, w wagę problematyki, którą podjął, a także w fakt, że przez wieki po swojej śmierci pozostał on myślicielem obecnym w kulturze chrześcijańskiej Europy. Materiały z konferencji niebawem zostaną wydane drukiem.